

stępnie Agencji Nieruchomości Rolnych, a obecnie Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa. Stało się tak, mimo że wiele cennych stad merynosowych o pięknej historii przestało istnieć. Niestety do tej pory OHZ „GARZYN” Sp. z o.o. z różnych względów nie uświetnił tego jubileuszu, który mógł być doskonałą promocją zarówno dla polskiego owczarstwa, jak i hodowli w Garzynie należącej do KOWR i nadzorowanej przez resort rolnictwa. Polskie Towarzystwo Zootechniczne postanowiło w skromnym zakresie wypełnić tę lukę i uczcić jubileusz stada brylewskiego podczas obrad Sekcji Chowu i Hodowli Owiec i Kóz odbywających się w ramach 84. Zjazdu Naukowego PTZ w Szczecinie. W opinii uczestników, proces tożsamości hodowlanej należy podkreślać, co znalazło swoje odbicie w niniejszym opracowaniu.

Literatura: 1. Alkiewicz W., 2017– Wspomnienia starego owczarza. Polskie Towarzystwo Zootechniczne, Warszawa. 2. Kownacka E., Kownacki J. – Szczawińscy z Brylewa (<http://krzemieniewo.net/artykuly/szczawinscy.pdf>; dostęp: 12.12.2019). 3. Niżnikowski R., Oprządek A., Czub G., Świątek M., Kubasik D., Brzoza P., Głowacz K., Ślęzak M., 2015 – Polymorphism of the PrP prion protein gene in Polish Merino and old-type Polish Merino from Brylewo flock. *Bulletin of the Veterinary Institute in Pulawy* 59, 321-326. 4. Waligóra W., 1985 – Monografia przedsiębiorstw hodowli zarodowej Wielkopolski, Ziemi Lubuskiej i Pomorza Zachodniego w latach 1945-1984. PWRiL, Poznań. 5. Wyniki oceny wartości użytkowej owiec w latach 1982-1995. Centralna Stacja Hodowli Zwierząt, Warszawa. 6. Wyniki oceny wartości użytkowej owiec i kóz w latach 1996-2018. Polski Związek Owczarski, Warszawa. 7. Życiorys wpisany w brylewski pejzaż (http://www.krzemieniewo.net/viewpage.php?page_id=149; dostęp 2.01.2020).

Analiza wyników polowych prób użytkowości koników polskich przeprowadzonych w 2018 roku

Marta Siemieniuch¹, Zbigniew Jaworski²

¹Institut Rozrodu Zwierząt i Badań Żywności PAN w Olsztynie, Stacja Badawcza w Popielnie, Zakład Immunologii i Patologii Rozrodu

²Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Katedra Hodowli Koni i Jeździectwa

Koniki polskie są zachowawczą rasą koni wywodzącą się bezpośrednio od dzikich tarpanów, które spotykane były na wolności na terenach wschodniej Polski oraz Litwy i Prus do XVIII wieku. Hipoteza, że konik polski jest potomkiem dziko żyjących tarpanów została zaproponowana przez profesora Tadeusza Vetulaniego, który w 1936 roku rozpoczął eksperyment mający udowodnić, że koniki są potomkami leśnej odmiany tarpana. Od 1955 roku eksperyment ten prowadzony jest w Popielnie, gdzie znajduje się największa w Polsce hodowla koników polskich, prowadzona w dwóch niezależnych systemach utrzymania – stajennym i rezerwatowym [8].

W roku 1999 zatwierdzony został program hodowli zachowawczej koników polskich, w którym określono kryteria związane z pochodzeniem, typem rasowym

oraz wartością użytkową koni tej rasy. Obecnie (od 2019 roku) obowiązuje uaktualniony program hodowlany opracowany przez Komisję Księgi Stadnej koni rasy konik polski oraz Biuro Polskiego Związku Hodowców Koni [10]. Zgodnie z jego założeniami koniki polskie muszą być poddane próbom użytkowości, wśród których wyróżnia się próbę wstępną oraz dwie próby polowe (do wyboru), tj. próbę wierzchową lub zaprzęgową. Na podstawie wyników prób dzielności, czyli prób użytkowości, określa się wartość użytkową danego osobnika. Próbom dzielności, podobnie jak pomiarom biometrycznym, poddawane są koniki utrzymywane w systemie hodowli stajennej lub bezstajennej, natomiast koniki utrzymywane w systemie rezerwatowym nie podlegają próbom użytkowości.

W programie hodowli zachowawczej koników polskich określono następujące cele hodowlane:

- 1) zachowanie rasy konik polski, w szczególności jej pierwotnych cech odziedziczonych po tarpanach;
- 2) doskonalenie cech związanych z użytkowaniem wierzchowym, rekreacyjnym, sportowym, hipoterapeutycznym oraz związanych z kształtowaniem krajobrazu.

Ten drugi cel jest realizowany poprzez: polowe zaprzęgowe i wierzchowe próby użytkowości, wykorzystanie koników w różnych formach użytkowania rekreacyjnego i sportowego (zarówno wierzchowego, jak i zaprzęgowego), wykorzystanie koników w hipoterapii oraz kształtowaniu krajobrazu. Zgodnie z zasadami obowiązującymi w poprzednich wersjach programu hodowlanego, obowiązkowym polowym próbom dzielności poddawane były jedynie ogiery. Obecnie próbom tym poddawane są także klacze. Tym samym hodowcy/właściciele koników polskich zostali postawieni przed koniecznością poddawania próbom użytkowości zarówno ogiery, jak i klacze, co spowodowało gwałtowny wzrost liczby koników w tych próbach.

Podczas zasadniczej polowej próby dzielności komisja ocenia osiem elementów (tab. 1):

- 1) zachowanie konia – ocenie podlega zachowanie się konia podczas siodłania/zaprzęgnięcia, posłuszeństwo konia, łatwość przyjęcia pomocy;

2) szybkość w stępie – ocenia się czas przebycia odcinka 500 m w stępie;

3) szybkość w kłusie – ocenia się czas przebycia odcinka 500 m w kłusie;

4) długość kroku w stępie – ocenia się długość kroku na podstawie liczby kroków w stępie na odcinku 100 m;

5) długość kroku w kłusie – ocenia się długość kroku na podstawie liczby kroków w kłusie na odcinku 100 m;

6) próba wysiłkowa – dystansowa lub godzinowa, w zależności od wariantu próby. W wariantcie dystansowym mierzony jest czas na stałym dystansie 8000 m (w próbie zaprzęgowej: 5 odcinków po 800 m stępem i kłusem, naprzemiennie; w próbie wierzchowej mierzony jest czas na stałym dystansie 9000 m: 5 odcinków po 600 m stępem, kłusem i galopem, naprzemiennie). W wariantcie godzinowym mierzony jest przebyty dystans (w próbie zaprzęgowej: 5 odcinków po 9 minut stęp + 3 minuty kłus; w próbie wierzchowej: 5 odcinków po 8 minut stęp + 3 minuty kłus + 1 minuta galop);

7) powrót tężna do normy;

8) powrót oddechów do normy.

Tabela 1

Maksymalna punktacja oraz ocena słowna za próbę zaprzęgową i wierzchową [10]

Wyszczególnienie		Wartość maksymalna
Elementy oceny		
1.	ocena zachowania	5 pkt.
2.	szybkość w stępie	5 pkt.
3.	szybkość w kłusie	5 pkt.
4.	długość kroku w stępie	5 pkt.
5.	długość kroku w kłusie	5 pkt.
6.	próba wysiłkowa	10 pkt.
7.	powrót tężna do normy	2,5 pkt.
8.	powrót oddechów do normy	2,5 pkt.
Ogółem		40 pkt.
Ocena słowna		
ocena wybitna		36-40 pkt.
ocena bardzo dobra		31-35,5 pkt.
ocena dobra		26-30,5 pkt.
ocena dostateczna		21-25,5 pkt.

Dwa ostatnie parametry, tj. badanie tężna i oddechu w 30 minut po zakończeniu próby zaprzęgowej lub wierzchowej i porównanie ich częstotliwości ze stanem spoczynkowym (badanie przed próbą), określają stan fizjologiczny konia i są między innymi miarą przygotowania konia do próby.

Próby użyteczności dla koników, przeprowadzane w opisany powyżej sposób, prowadzone są od 20 lat. W tym okresie można zauważyć stopniowe zmniejszanie się liczby koników przystępujących do próby zaprzęgowej, na korzyść koników zdających próbę wierzchową. Warto pamiętać, że koniki polskie od początku istnienia tej rasy cenione były ze względu na swoją przydatność do użytkowania zaprzęgowego [4]. Pierwsze badania doty-

cząco zdolności użytkowych koników, właśnie pod kątem użytkowania zaprzęgowego, zostały przeprowadzone przez prof. Vetulaniego. Próbę zaprzęgową przeprowadzono w formie rajdu długodystansowego na trasie Biłgoraj – Poznań. Podczas próby 6-letni ogier Późniak i 3,5-letnia klacz Nigda w 13 dni przebyły dystans 567 km, średnio 43,6 km dziennie [14]. Podobnej próbie, ale obejmującej dystans ok. 1000 km (Złotniki k. Poznania – Janów Podlaski – Złotniki), zostały poddane klacze Wierna (ur. 1959 r.) i Witka (ur. 1960 r.). Cały okres próby trwał 23 dni, a dzienny dystans wynosił średnio 48 km [15]. W latach 60. ubiegłego wieku przeprowadzono próby użyteczności, w których starano się ocenić siłę uciążu oraz szybkość koników w stępie i kłusie przy pomocy dynamometru samochodowego [6, 8]. Pierwsze „doświadczalne” próby użyteczności wierzchowej dla 19 koników przeprowadzono w SK Racot 2 i 3 sierpnia 1982 roku [12]. Należy wspomnieć, że preferowanym rodzajem wykorzystania koników było użytkowanie zaprzęgowo, a nie wierzchowe. Pewne cechy budowy anatomicznej, takie jak mało wydatny kłąb i stroma łopatka, powodowały, że użytkowanie koników w siodle było mało komfortowe [13].

W 2018 roku odbyło się osiem polowych prób dzielności dla koni rasy konik polski w następujących lokalizacjach: Przedsiębiorstwo Rolno-Hodowlane Tulce SK Kobylniki (woj. wielkopolskie), Przedsiębiorstwo Rolno-Hodowlane «Gałopol» Sp. z o.o. SO Sieraków (woj. wielkopolskie), Stacja Badawcza Instytutu Rozrodu Zwierząt i Badania Żywności PAN Popielno (woj. warmińsko-mazurskie), Pomysk Wielki – hodowca prywatny (woj. pomorskie), Świeszyno – hodowca prywatny (woj. zachodniopomorskie), Łaski – hodowca prywatny (woj. podkarpackie), Ośrodek Hodowli Zwierząt Roztoczański Park Narodowy w Zwierzynku (woj. lubelskie), Stacja Terenowa Polskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków w Kalitniku (woj. podlaskie) [11].

Ogółem w 2018 r. do prób przystąpiły 73 koniki, w tym 11 ogierów i 62 klacze [11]. Dla porównania, w latach 2000-2009 próbom dzielności poddano ogółem 202 koniki, w tym 103 ogiery i 99 klaczy [9]. W analizie statystycznej uwzględniono średnie arytmetyczne badanych cech oraz odchylenia standardowe. Do próby wierzchowej przystąpiły 53 klacze (15 w wariantcie jazdy godzinowej i 38 w wariantcie jazdy dystansowej) oraz 8 ogierów (4 w wariantcie jazdy godzinowej i 4 w wariantcie jazdy dystansowej). Do próby zaprzęgowej przystąpiło 9 klaczy (1 w wariantcie jazdy godzinowej i 8 w wariantcie jazdy dystansowej) oraz 3 ogiery (1 w wariantcie jazdy godzinowej i 2 w wariantcie jazdy dystansowej). Wyniki koni przystępujących do prób w obydwu wariantach podano łącznie (tab. 2).

Zasady przeprowadzania polowych prób użyteczności dla koni rasy konik polski są stosunkowo proste i mają przede wszystkim pokazać przydatność koni tej rasy do użytkowania rekreacyjnego pod siodłem lub w zaprzęgu. Opierając się na obserwacjach zebranych w ciągu 20 lat, podczas których próby użyteczności przeprowadzane były w opisanej formie, należy stwierdzić, że największą trudność stanowi przygotowanie kondycyjne konia, odzwierciedlające się w próbie wysiłkowej. Mimo że średnia ocena punktowa dla wszystkich koni poddanych próbie w 2018 roku wynosiła $9,56 \pm 1,49$ pkt. (przy maksymalnej ocenie 10 pkt.), to nie uwzględniono w niej

Tabela 2

Średnia ocena (liczba punktów \pm odchylenie standardowe) uzyskana przez ogiery i klacze podczas polowych wierzchowych i zaprzęgowych prób użyteczności w 2018 roku

Zachowanie	Szybkość w stępie	Szybkość w kłusie	Długość kroku w stępie	Długość kroku w kłusie	Próba wysiłkowa	Powrót tętna do normy	Powrót oddechów do normy	Ocena końcowa
Próba wierzchowa (wariant dystansowy i godzinowy) klacze (n=53)								
4,64 \pm 0,62	3,62 \pm 1,33	4,16 \pm 1,03	4,67 \pm 0,51	3,86 \pm 1,07	9,88 \pm 0,46	1,96 \pm 0,5	2,34 \pm 0,63	35,1 \pm 3,27
Próba wierzchowa (wariant dystansowy i godzinowy) ogiery (n=8)								
4,25 \pm 0,88	4,37 \pm 0,74	4,0 \pm 1,41	4,75 \pm 0,46	3,37 \pm 1,18	9,0 \pm 1,85	1,85 \pm 0,7	2,43 \pm 0,17	34,06 \pm 5,76
Próba zaprzęgowa (wariant dystansowy i godzinowy) klacze (n=9)								
4,3 \pm 0,5	3,7 \pm 1,5	3,8 \pm 1,65	4,6 \pm 0,5	3,6 \pm 1,42	9,0 \pm 2,66	2,05 \pm 0,5	1,9 \pm 0,55	32,95 \pm 5,79
Próba zaprzęgowa (wariant dystansowy i godzinowy) ogiery (n=3)								
4,66 \pm 0,57	3,66 \pm 0,57	4,66 \pm 0,57	4,66 \pm 0,57	4,33 \pm 1,15	7,33 \pm 4,61	2,33 \pm 0,28	2,5	34,16 \pm 4,48

koni, które były wycofane podczas próby przez właściciela lub zdyskwalifikowane przez komisję z powodu niedostatecznego przygotowania kondycyjnego. W roku 2018 były to pojedyncze przypadki i należy zaznaczyć, że z każdym rokiem obserwuje się coraz lepsze przygotowanie koników przystępujących do prób. Zmiany wprowadzone do Programu ochrony zasobów genetycznych koni rasy konik polski (w 2016 r.) i Programu hodowli zachowawczej koników polskich (w 2017 r.), zgodnie z którymi także klacze uczestniczące w tych programach muszą w ciągu 4 lat zaliczyć z wynikiem pozytywnym zasadniczą próbę użyteczności, spowodowały zdecydowany wzrost liczby koników przystępujących do prób. W 2018 roku odnotowano wyraźnie większą ich liczbę, zwłaszcza klaczy pochodzących z tzw. hodowli terenowej (prywatnej). Należy się spodziewać, że w najbliższych latach ich średnia liczba będzie zbliżona do liczby koników wpisywanych corocznie do księgi, tj. ok. 15% od klaczy aktywnych w rozrodzie (w 2018 było ich ok. 1500 szt.).

Analizując pierwszą ocenianą cechę – zachowanie, można stwierdzić, że konie były dobrze przygotowane do udziału w polowych próbach użyteczności, a średnia uzyskana dla wszystkich badanych koni wynosiła 4,56 pkt. Jest to wartość zbliżona do uzyskanej w badaniach Kulling [9], jak również Góreckiej i wsp. [3] oraz Balińskiej [1]. Wymienione autorki [1, 3, 9] podkreślają, że koniki często przystępują do prób dzielności pod osobami niepełnoletnimi i już we wcześniejszych publikacjach zwrócono uwagę na ich przydatność do pracy z dziećmi i młodzieżą.

Średnia długość kroku w stępie we wszystkich wariantach wynosiła 154,5 \pm 9,0 cm, w przeliczeniu na punkty przyjmując wartość 4,68 \pm 0,49 pkt. Natomiast średnia długość kroku w kłusie we wszystkich wariantach wynosiła 240,98 \pm 20,79 cm, czyli 3,78 \pm 1,13 pkt. (tab. 2 i 3).

W badaniach prowadzonych przez Kownackiego [7] średnia długość kroku w stępie wynosiła 143,5 cm, a w kłusie 245 cm. Natomiast według Budzyńskiego [2] średnia długość kroku dla ogierów wynosiła w stępie 141 cm, a w kłusie 224 cm. W badaniach Kapronia i Sołtysa [5] parametry te wynosiły, odpowiednio, 132 i 222 cm. Natomiast

w badaniach prowadzonych w latach 2000-2009 długość kroku w stępie w próbie wierzchowej wahała się od 133 do 169 cm, a w próbie zaprzęgowej od 129 do 163 cm [9]. W analizowanym materiale z prób wierzchowych przeprowadzonych w 2018 roku wynika, że długość kroku w stępie wahała się od 135 do 179 cm. W próbie zaprzęgowej koniki uzyskały odpowiednio od 140 do 172 cm. Długość kroku w kłusie w badaniach Kulling [9] w próbie wierzchowej wahała się od 206 do 264 cm, a w próbie zaprzęgowej od 210 do 285 cm. Wykrok koni podanych wierzchowej próbie użyteczności w 2018 roku wynosił 208 do 294 cm, natomiast w próbie zaprzęgowej 204 do 312 cm.

Biorąc pod uwagę maksymalną punktację uzyskiwaną za poszczególne elementy w próbach użyteczności, powinny być promowane osobniki, które dystans 500 m w stępie pokonają w czasie do 5 minut, a w kłusie do 2 minut. Maksymalne oceny uzyskują koniki, których długość kroku w stępie wynosi minimum 150 cm, a w kłusie minimum 250 cm. Balińska [1] stwierdziła, że długość kroku w stępie i kłusie jest skorelowana dodatnio. Potwierdzają to codzienne obserwacje, z których wynika, że koń który ma dobry ruch w stępie, zwykle wykazuje także dobry ruch w kłusie. Osobniki o wydajnym ruchu są znacznie bardziej pożądane, biorąc pod uwagę użyteczność konika polskiego. Obecnie koniki użytkowane są głównie wierzchowo, do jazdy rekreacyjnej, terenowej, a osobniki o wydajniejszym ruchu są znacznie bardziej preferowane, zwłaszcza biorąc pod uwagę komfort ich użytkowników.

W analizowanym materiale średnia ocen końcowych, niezależnie od płci i rodzaju próby, klasyfikuje koniki pod

Tabela 3

Średnia długość kroku w stępie i kłusie (w centymetrach \pm odchylenie standardowe) uzyskana przez klacze i ogiery w próbie wierzchowej i zaprzęgowej

Rodzaj chodu	Próba wierzchowa klacze	Próba wierzchowa ogiery	Próba zaprzęgowa klacze	Próba zaprzęgowa ogiery
Stęp	154,3 \pm 9,02	153,25 \pm 4,43	154,2 \pm 10,8	157,66 \pm 15,5
Kłus	242 \pm 19,23	232 \pm 15,03	253,3 \pm 44,68	230,62 \pm 18,31

Fot. 1. Wierzchowa próba użytkowości w PTOB Kalitnik (fot. Roman Kalski)

Fot. 2. Zaprzęgowa próba użytkowości, Popielno (fot. Tomasz Makowski)

względem użytkowości jako „bardzo dobre”. Należy zaznaczyć, że w pierwszych latach przeprowadzania prób użytkowości oceny końcowe były nieco bardziej rozłożone, a ocen „wybitnych” nie było aż tak wiele. Obecnie przeważają koniki, które uzyskują ocenę „bardzo dobrą” lub „wybitną” i rozkład ocen na pewno nie jest zgodny z rozkładem normalnym. Z tego względu metodyka oceny wartości użytkowej i wynikająca z niej ocena polowych prób dzielności dla koników polskich powinna zostać

zweryfikowana. Hodowcy i użytkownicy koników powinni dążyć do tego, żeby wyniki polowych prób użytkowości były jednym z ważniejszych kryteriów, które bierze się pod uwagę wybierając konia do hodowli oraz z myślą o jego użytkowaniu. Poprawa cech użytkowych zwiększy konkurencyjność koników polskich na tle innych ras wykorzystywanych w jeździectwie rekreacyjnym.

Literatura: 1. **Balińska K.**, 2009 – Efektywność programu hodowlanego ochrony zasobów genetycznych koników polskich. Rozprawa doktorska, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu. 2. **Budzyński M.**, 1971 – Analiza porównawcza wskaźników ruchu ogierów typu pociągowego głównych grup regionalnych w Polsce. Roczniki Nauk Rolniczych 93-B-2, 53-75. 3. **Górecka A., Jaworski Z., Jezierski T., Golonka M.**, 2003 – Wstępna analiza wyników prób użytkowości koników polskich prowadzonych w ramach programu hodowli zachowawczej. Zeszyty Naukowe Przeglądu Hodowlanego 68, z. 5, 21-27. 4. **Grabowski J., Schuch S.**, 1921 – Badania nad konikiem miejscowym. Gazeta Rolnicza LXI, 35-37. 5. **Kaproń M., Sołtys L.**, 1983 – Wartość użytkowa koników polskich w świetle wyników prób zaprzęgowych klaczy z ZD w Popielnie, SK w Racocie i okolic Grójca. Prace i Materiały Zootechniczne 28, 53-63. 6. **Kownacki M.**, 1962 – Badania wartości użytkowej koników polskich w zaprzęgu. Roczniki Nauk Rolniczych 81, 119-129. 7. **Kownacki M.**, 1965 – Niektóre biologiczne właściwości koników polskich wpływające na ich wartość użytkową w zmechanizowanym rolnictwie. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa. 8. **Kownacki M.**, 1984 – Koniki polskie. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa. 9. **Kulling M.**, 2011 – Analiza wyników polowych prób użytkowości koników polskich za lata 2000-2009. Praca magisterska, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. 10. **Polski Związek Hodowców Koni**, 2018 – Program hodowli zachowawczej koników polskich (<https://www.pzhk.pl/wp-content/uploads/pr-hodow-kn-2019-04-01.pdf>). 11. **Siemieniuch M., Jaworski Z.**, 2019 – Próby użytkowości koników polskich – wpływ na kształtowanie rasy. Materiały konf. nauk. „Mazurska hodowla koników polskich – przeszłość, teraźniejszość i przyszłość”. Popielno – Wierzba, 5-7.09.2019, s. 30-33. 12. **Święcki A.**, 1982 – W trosce o przyszłość koników polskich. Koń Polski 3, 11-14. 13. **Tomczyński R., Jezierski T., Szymczak W., Woźniak A.**, 1988 – Wpływ treningu pod siodłem na mechanikę ruchu koników polskich. Zeszyty Naukowe ART Olsztyn, Zootechnika 31, 241-250. 14. **Vetulani T.**, 1928 – Pierwsza próba dzielności koników polskich. Jeździec i Hodowca 30, 418-419. 15. **Zwoleński J.**, 1968 – 1000 km konikami polskimi. Koń Polski 2, 44.

Analysis of the results of field trials of Polish Konik horses in 2018

Summary

The Polish Konik is the only conserved breed of horse derived directly from wild tarpans, which were found in eastern Poland, Lithuania and Prussia until the end of the 18th century. The utility value of Polish Konik horses, kept in stables or outdoors, is assessed on the basis of field trials. Mares and stallions must pass an initial performance test before they can be entered in the studbook. Then, at the age of 3-4 years, stallions undergo a basic performance test under saddle or in harness, while mares must pass the test within 4 years of the day of their registration. These trials serve to improve gait and traits associated with recreational use. The gait of Polish Konik horses has markedly improved in recent years, in terms of both the length of the stride and engagement of the hindquarters. In 2018 as many as 73 Konik horses were positively assessed in field trials at eight centres in Poland. Currently, most Konik horses undergo preparation for use under saddle. Polish Konik horses are known for their gentle nature, friendliness towards people, and willingness to work. For this reason they are popular horses for recreational riding for children and adults.

KEY WORDS: Polish Konik, performance trials, horse riding